

G. Petkevičaitės-Bitės smulkiosios prozos pasaulio savitumas: prasmingos būties paieškos

INGA STEPUKONIENĖ

Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas, Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas,

Muitinės g. 8, 44280 Kaunas

El. paštas inga.stepukoniene@knf.vu.lt

Straipsnyje siekiama apžvelgti G. Petkevičaitės-Bitės smulkiosios prozos vertybinius orientyrus, joje ryškėjančias prasmingo ir turiningo gyvenimo paieškas. Savo apsakymuose rašytoja dažnai įprasmino jauno žmogaus, pasižyminčio etiniu ir moraliniu maksimalizmu, veržlaus naujų idėjų ir santykių skleidėjo, besipriešinančio nusistovėjusiai gyvenimo sanklodai, paveikslą.

Raktažodžiai: G. Petkevičaitė-Bitė, apsakymas, tautinis atgimimas, dialogas, prasmingos būties paieškos

IVADAS

Dialogiškumas – vienas ryškiausių XX a. pradžios lietuvių prozos bruožų. Pasak M. Gutausko, „dialogo įvykis steigia savitą erdvę, kurioje esaties-sykiu pagrindu skleidžiasi partnerių nuomonės, skirtumai ir bendrumas. Tam tikra prasme dialogo vyksmas išsiskiria ar atskiria nuo pasaulio ir kuria savitą, nepakartojamą erdvę ir laiką“ [3, 139]. Tyrinėtojo teigimu, dialogas nutraukia įprastinę anoniminę komunikacijos grandinę ir peržengia standartinius vaidmenis, jis pats „steigia komunikacijos erdvę, kuri tampa savita ir yra vien tik mano ir kito pokalbio erdvė, kurioje mano ir kito vietos yra nesukeičiamos, o dalykas atsiveria nežinomu požiūriu“ [3, 141]. Jis cituoja M. Buberį, kuris dialogą laiko santykio įsisteigimu, „dialogo erdvę keičiančiu taip, kad viskas švyti „Tu šviesoje“ [1, 76].

G. Petkevičaitė-Bitė – viena iš ryškiausių XX a. pirmosios pusės prozininkių, kūrusių įspūdingą kūrybinį dialogą su savojo laiko skaitytoju, žadinusį jo tautinę ir kultūrinę savimone, kėlusį švietėjiškas idėjas, skatinusi etninę, socialinę pilietinę ir dvasinę individualios asmenybės tapsmą. Ši jos kūrybinio dialogo erdvė, gana plati tematine prasme ir idėjiniais užmojais, visų pirma įspūdinga savo išskirtiniu kryptingumu į *kitą*, pastangomis taip įsteigti komunikacijos erdvę, kad įsisteigęs santykis su *kitu* taptų neužgesinama ir amžina būties šviesa.

Rašytojos apsakymai – neabejotinai itin reikšmingi šio žanro pavyzdžiai lietuvių prozoje, skatinę jo raidą XIX a. pab. – XX a. pradžioje, taip pat 3-iajame dešimtmetyje bei

įtvirtinę klasikines žanro tradicijas. Pasak lietuvių apsakymo tyrinėtojo A. Zalatoriaus, geriausių rezultatų XX a. pradžioje, rašydami apsakymus, pasiekė Žemaitė, Bitė, Šatrijos Ragana, J. Biliūnas, gebėję kurti disciplinuotą pasakojimą – apsakymą, pasižymintį pačiu sumanymu, dalių proporcijomis, išraiškinga pabaiga [10, 57]. Pasakojimai iš gyvenimo, žvilgsnis į supančio pasaulio reiškinius per estetinio idealo prizmę, švelni lyrinė maniera, kurią protarpiais pakeičia ironija ir skepsis, siužeto ir situacijų aštrumas, gilūs gyvenimo konfliktai, veržlus tempas – šie G. Petkevičaitės-Bitės prozos ypatumai lėmė didžiulį jos kūrinių populiarumą. Rašytojos realistiniuose apsakymuose persipynė kontrastai – lyrinė ekstazė ir nusiminimas, nerimastingumas ir pozityvus jausmingumas, energingas temperamentas ir svaigios svajos. Kaip pastebėjo A. Zalatorius, G. Petkevičaitė-Bitė į literatūrą atėjo būdama per 30 metų, taigi turėdama tam tikrą gyvenimišką patirtį ir pažadinta draudžiamoje lietuvių spaudoje ryškių nacionalinio išsivadavimo judėjimo šūkių [10, 51]. Rašytojos kūrybinis talentas prabudo drauge su aktyviu draudžiamosios lietuvių spaudos platinimo tarpsniu, joje propaguotomis pozityvizmo idėjomis. Pirmasis G. Petkevičaitės-Bitės apsakymas „Vilkienė“ buvo išspausdintas *Varpe* 1894 metais. „Nuo 1889 m. kiekviename leidinio numeryje buvo spausdinama sentimentaloka J. Gaidamavičiaus apysaka „Antanas Valys“, rusų ir lenkų verstiniai kūriniai, ir tai liudijo suteikiamą palankesnę tribūną prozai. Nuo 1894 m. prasidėjo kur kas aktyvesnis prozos startas, siejamas su V. Kudirkos ir G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos, K. Pakalniškio-Dėdės Atanazo, K. Sakalausko-Vanagėlio, J. Tumo-Vaižganto, P. Višinskio vardais“ [10, 49–50], jų meniniais bandymais atsakyti į skaitytojams iškylančius egzistencinius klausimus, atsitraukiant nuo realių būties dėsnių, gyvenimo, kurį formavo tam tikros socialinės ir istorinės aplinkybės. Pasak A. Zalatoriaus, „apsakymo vystymosi etapas nuo 1895 m. iki 1905–1907 m. yra tikrieji šio žanro išpopuliarėjimo metai“ [10, 50]. G. Petkevičaitės-Bitės proza ypač domino skaitytoją subtiliai perteikiama žmogaus egzistencine terpe, būdinga XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpiui, konkrečiam istoriniam, nacionaliniam ir socialiniam laukui, ir tuo, kas charakteringa jam, kaip individualiai asmenybei, – unikalia pasaulėjauta ir būties koncepcija. Istoriniam laikotarpiui būdingi mąstymo tipai, visuomenės vertybinės orientacijos bei žmogaus vaizdinys, kuris labiausiai siejosi su skaitytojo interesu – jo vidinė ir išorinė būties pilnatvė ar savidestrukcija, charakteris ir temperamentas, kartu atveriant ir platesnę būties esmę, gilų būtišką turinį, atspindintį dialogišką individo santykio su pasauliu dėsni, buvo esminiai autorės meniniai imperatyvai. Estetinė jos kūrinių tikrovė perkūrė realius žmonių santykius ir kartu perteikė tam tikras humanistines vertybes, skatinančias kritiškai įvertinti savą kasdienę realybę. Lietuvių prozos pasaulyje G. Petkevičaitė-Bitė pasireiškė kaip „išprususio intelekto rašytoja“, apsakyme siekusi „kompaktiškesnės, siužetiniu atžvilgiu vieningesnės formos ir sugebėjusi sintetiškesniu žvilgsniu pažiūrėti į vaizduojamus dalykus“ [10, 58]. Rašytojos gyvenimas ir veikla buvo neatsiejami nuo kilnių tautinių ir humanistinių idealų siekio, kurie ryškiai atsispindėjo ir jos prozoje.

Žymiausi G. Petkevičaitės-Bitės beletristiniai kūriniai yra apsakymų rinkinys „Krislai“, išspausdintas *Varpe* 1901 m. [9], o vėliau atskiru leidiniu 1905 m. [2] išleistas Vilniuje. Jame rašytoja kėlė reikšmingas moralines, socialines ir kultūrines problemas, sumaniai plėtodama intriguojančius siužetus, į pirmą planą iškeldama personažų sąžinės konfliktus, inteligentijos atsakomybės savai tautai temą, kuri neabejotinai domino to meto lietuvių skaitytojus („Tėvas ir sūnus“, „Žemaitė“, „Krislai“, „Kodėl tavęs čia nėra“, „Piešinys“). Viena aktualiausių temų, jaudinusių G. Petkevičaitę-Bitę, buvo socialinė atskirtis, materialinis skurdas ir nepriteklus, skriaudos motyvas, itin būdingas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios

baltų realistinės literatūros kūrėjams ir ypač jautriai suskambantis dramatiškose vaikų literatūros istorijose („Mokslas“, „Homo sapiens“). Pasak A. Zalatoriaus, G. Petkevičaitės-Bitės kūrybinėms orientacijoms ir proziniam pasakojimui įtaką darė lenkų, rusų, ukrainiečių kūryba – E. Ožeškovos, M. Kanopnickos, B. Pruso, M. Saltykovo-Ščedrino, I. Franko kūriniai [10, 51]. 1873–1878 m. G. Petkevičaitė-Bitė mokėsi Mintaujos mergaičių mokyklose, ten gerai išmoko vokiečių, rusų, anglų, prancūzų kalbas. Grįžusi į Joniškėlį, skaitė šių tautų autorių knygas. Galima manyti, kad jai galėjo būti pažįstami ir latvių literatūros kūriniai – panašios jos smulkiosios prozos kūrinių ir XX a. pradžios latvių literatūros kūrėjų, ypač J. Akuraterio, J. Esenbergio, meninio pasaulio paralelės, artimos idėjų, plėtojamų temų ir motyvų linkmės.

Lietuvių tautinio atgimimo epocha, sutapusi su rašytojos kūrybinių impulsų proveržiu, diktavo ir savajam laikotarpiui būdingas temas. Siekis žadinti nacionalinę savimonę, kelti žmogaus savigarbą, skatinti ją veržtis prie aukštesnių bendražmogiškų idealų, skleisti bendrą gėrį tapo esminiu rašytojos kūrybiniu uždaviniu. Šio straipsnio tikslas – aptarti prasmingų būties paieškų vaizdavimą G. Petkevičaitės-Bitės apsakymuose. Straipsnio uždaviniai – atskleisti skirtingų pasaulėžiūrų sandūros problemą ir individualaus kelio ieškojimą apsakyme „Nebepirmas“, aptarti tautinės bendruomenės telkimo idėją apsakyme „Iš gyvenimo verpetų“ ir gelbstinčiosios savivoką apsakyme „Nutrūko styga“. Darbo metodas – analitinis interpretacinis.

PRASMINGOS BŪTIES PAIEŠKOS PASAULĖŽIŪRŲ SANDŪRA APSAKYME „NEBEPIRMAS“

G. Petkevičaitės-Bitės prozinės kūrybos turinys įvairus – joje gausu vaizdžių praeities siužetų, autobiografinių atsiminimų pasakojimų, gyvenamojo laikotarpio refleksijų. Daugelyje rašytojos apsakymų pastebima atsiminimo poetika – reikšmingi vaikystės ir jaunystės prisiminimai, sutiktų žmonių, giminaičių likimai, sukilimo įvykių atspindžiai, spaudos draudimo laikotarpio fragmentai sudarė didžiąją dalį jos „Atsiminimų“ ir „Praslinkusių dienų vaizdų“. Šių ir kitų kūrinių gilus turinys akivaizdžiai apeliavo į to laiko skaitytojų sąmonę, jų problematika neabejotinai siejosi su reikšmingiausiais rašytojos gyvenamojo meto visuomenės rūpesčiais bei problemomis. Autorė vaizdavo gyvenimo procesus, kurių dalyvė buvo pati ar matė juos savo akimis. Kūrinių ryšį su realia tikrove liudijo ir rinkinių pavadinimai – „Spauda leista“, „Iš gyvenimo verpetų“, „Šių dienų paveikslėlis“, „Vagone“, „Vaišnorienė“ ir kt.

Vienas iš įspūdingiausių kūrinių, pasirodžiusių atskira knygyte, yra apsakymas „Nebepirmas“ [5], kurį G. Petkevičaitė-Bitė parašė 1895 m., o vėliau dar taisė ir koregavo. Rašytojai, kurios asmeninis gyvenimas buvo neatsiejamas nuo pasiaukojamos knygnešystės, slapto mokymo skaityti ir rašyti bei globėjiškos veiklos, vienas svarbiausių uždavinių buvo skatinti lietuvių visuomenės lavinimąsi, dėmesį ir pagarbą mokslui, ugdyti knygos kultūrą. Tai tiesiogiai siejosi ir su naujos pasaulietinės lietuvių inteligentų kartos brendimu, su esminiu to meto pasaulėžiūriniu lūžiu, kuris konservatyvioje visuomenėje vyko itin skausmingai. Ši karta siekė įteisinti visuomenėje kitokią tautinio ir asmeninio sąmoninumo struktūrą, keisti sustabarėjusius socialinius ir visuomeninius papročius, tiesti kelią naujam tautiniam bendrabūviui. G. Petkevičaitė-Bitė savo prozoje dažnai vaizduoja jauną žmogų, kuris jai labiausiai siejasi su uždegančia meile pasauliui, idealų siekiu, veržliais jausmais, aistringais ir drąsiais ieškojimais, etiniu maksimalizmu, bekompromisiškumu, nesi-taikstymu su gyvenimo negerovėmis, individualia tiesa – tokiais savybėmis, kurios bene

labiausiai būdingos jaunystei. Tai jaunuoliai – ieškotojai, svajotojai ir geradariai, kuriuos visa širdimi atsiverti gyvenimui skatina ne karjerizmas ar įdomesnės būties paieškos, bet turiningesnių egzistencijos formų, prasmingo gyvenimo pamato ir dvasinių atradimų siekis. Jų egzistencinė pozicija kilo iš pastangų keisti XIX a. nusistovėjusią moralinę, socialinę ir kultūrinę sanklodą, priešintis individą varžantiems gyvenimo stereotipams. Siužetus autorei diktavo pats gyvenimas – girdėtos ir pačios matytos pažįstamų žmonių istorijos.

Siekdama atskleisti individualios sielos dramą bei gyvenimišką likimą, G. Petkevičaitė-Bitė apsakyme „Nebepirmas“ sukūrė XIX a. pabaigos – XX a. pradžios studento sodiečio paveikslą, jaudinantį skaitytoją savo dramatiškumu. Kūrinys pradedamas citata iš anglų romantiko J. Byrono kūrybos: „Niekad neaprapuls tie, kurie žūva, kariaudami už šventą teisybę!... Nors ir jų kraujas aptaškys budelio kirvi, nors ir jų galvos džius ant saulės, jų kūnai styros ant miesto vartų arba pilies sienų, bet jų dvasios gyvuos amžinai!“ [6, 304]. Toks romantinis prometiškumo imperatyvas vaizdžiai apibrėžė kūrinio idėjinę prasmę linkmę. Iš XIX a. romantikų G. Petkevičaitė-Bitė perėmė gyvenimo kaip amžinos kovos sampratą, kurią realiame gyvenime jai geriausiai reprezentavo studento, atsisakiusio stoti į kunigų seminariją ir siekiančio tapti savos tautinės kultūros ugdytoju, švietėju, egzistencinė pozicija. Tokių pavyzdžių ji nemaža matė tarp savo idėjinių bendražygių – šiuo keliu pasuko Vincas Kudirka, Povilas Višinskis, Jonas Biliūnas, Pranas Vaičiaitis ir kiti to meto jaunuomenės atstovai, kurių gyvenimiškos istorijos ir tapo akstinu sukurti apibendrinantį paveikslą. Jo vaizdinė plotmė – triukšminga ir daugybės kaimo žmonių pilna ūkininko gryčia, kurioje į krikštynas susibūrę sodiečiai linksminasi ir gyvai svarsto savas gyvenimo realijas. Ūkininkas Budrys garsiai visiems pareiškia, kad jei sūnus mestų mokslą gimnazijoje, jis jį nušautų. Ūkininkui būdingos tradicinės nuostatos: jis sūnų į mokslus leidžia tik dėl to, kad šis taptų kunigu. Ši tema kaime aktuali, nes svainio sūnus jau atsisakęs pasukti dvasininko keliu ir dėl to tėvas jo neberemia materialiai. Po kelerių metų sugrįžęs į tėviškę atostogų gimnazistas Budriukas atrodo pasikeitęs: jam būdingas atkaklumas, akys dega „sausu vidurine ugnimi“ [6, 306]. Jaunuolis jaučia savyje naują gyvastingą kūrybinę kibirkštį, kviečiančią veržliai gyventi, siekti kitokių tikslų, derinamų ne su kunigyste, bet pasaulietine doro ir atsakingo žmogaus veikla.

Rašytojos G. Petkevičaitės-Bitės prozoje svarbi amžinybė, kurią reprezentuoja gamtos, žmonijos raidos ir atskiro žmogaus tapsmo ciklai. Terminas *amžinybė* siejamas su begalybe, su tuo, kas tęsiasi ilgai, neturi ribų laike ir erdvėje. Anot O. Senkanės, amžinybė – laiko, o begalybė – erdvėlaikio kategorija [4, 29]. Amžinybė „siejama su cikliškumu, nuolatiniu pasikartojimu, sugrįžimu, o begalybė – su neaprėpiamumu ir gilumu; abi šios kategorijos išvelgiamos gamtoje ir taip projektuojamas žmogaus ir gamtos paralelizmas, alegorijos, simboliai“ [4, 29]. G. Petkevičaitės-Bitės vaizduojamoje gamtoje vyksta šviesos ir tamsos, dienos ir nakties kaita, įprasminama saulės, saulėtekio, saulėlydžio, mėnesio, žvaigždžių simbolikos; metų laikų – žiemos, pavasario, vasaros, rudens – kaitą atskleidžia floros ir faunos metamorfozės, stichijų – vėtros, lietaus – lemtos permainos. Rašytojos prozoje nutiesiamas tiesioginis ryšys tarp šio judėjimo gamtoje ir žemiško žmogaus likimo. Erdvioje supančio pasaulio platybėje reikšmingai struktūruojama svarbiausia žmogui prigimtinė namų erdvė; taip viena su kita persidengia makro- ir mikropasaulių būtis. Šioje, D. Razausko-Daukinto žodžiais tariant, „dvasinėje tėviškėje, tikruosiuose sielos namuose“ [7, 9] labai yra svarbus simbolinis erdvės centras – mamos gėlių darželis – vienas būdingiausių G. Petkevičaitės-Bitės prozos vaizdinių, siejamas su grožiu, meile, būties jaukumu, dvasine šiluma – visu tuo, kas sklinda iš motinos dvasinio pasaulio. Šiame apsakyme gėlės

ženklina žmogaus savivokos perversmą, yra jo saugios dvasinės ir fizinės erdvės praradimo, lydimo egzistencinės kančios, ženklas. „Vaikinas, kaistančią galvą susiėmęs abiem rankom, atsirėmė ant palangės ir žiūrėjo į darželį. Ten žydėjo ir kvepėjo gėlės: vėjas iš lengvo lenkė aukštesniųjų galvas; žvirbliai, sutūpę ant tvoros, pusbalsiai čirškėjo; dilgynės, išsikišusios tarp varnalėšų anapus tvoros, tarytum snausdamos lingavo. Tuoj už darželio ramiai tekėjo upė“ [6, 306]. Jaunuolį slegia sunkios mintys: jis nenori važiuoti į seminariją, nes tai kertasi su jo asmenine laisve, riboja jo vidines galias ir tikruosius troškimus. Šį pasiryžimą vaikinas pirmiausia išsako mamai, tikėdamasis jos supratimo ir pasižadėdamas gyvenime laikytis svarbiausių moralinių imperatyvų: būti doru žmogumi, mylėti tėvus, jiems visokeriopai talkinti. Atvirai išsakyti šias mintis jaunuoliui labai sunku – jis gerai žino, kad toks poelgis sukels didelę dramą šeimos gyvenime, nes tėvai laikosi senųjų nuostatų, kad tik kunigas yra garbė giminei. Motina atstumia sūnų, kai šis nori pabučiuoti jos ranką, piktai ant jo šaukia, galiausiai – prakeikia, linkėdama niekada nepatirti laimės gyvenime. Kai gryčion įeina tėvas, sūnus suvokia, kad jis „pasiryžo varyti kovą ne vien sūnaus su tėvu, bet tą seną, niekad neužbaigiamą kovą šviesos su tamsybe, proto pajėgų su kumščio milžiniška jėga, kuri tvirtai gyvuoja paskendusioj tamsybėse minioj“ [6, 309], – G. Petkevičaitė-Bitė supriešina skirtingų mentalitetų tipažus. Kietai suspausti tėvo kumščiai išduoda, kad ta kova – beviltiška. Jis griebiasi smurto: sumuša, suspardo sūnų ir nutrenkia jaujoje. Iš ryto Budriai neranda sūnaus – jis išbėgęs ir kažkur išvykęs. Tėvai nelaimingi – žlugo jų viltys išauklėti sūnų kunigu, skaudžiai slegia ir jam skirta bausmė. Ima nykti neprižiūrimas ūkis, pašlyja tvarka namuose. Kankinančių išgyvenimų sekina sunkiai suserga motina.

Šiame apsakyme atsiskleidžia Europos kultūrinėje sąmonėje gilius šaknis turintis mirties motyvas, aktualizuojantis tradicinių, stereotipinių, kultūrinės raidos stabdžiu virtusių tėvo ir sūnaus santykių svarbą. Tėvų ilgai lauktas ir išsiilgtas sūnus pagaliau grįžta namo – vieną dieną jis parvežamas vežimu mirtinai sergantis, visiškai paliegęs. Mirtį pranašauja pasakojamos istorijos fonas – sodžiaus gamta: „Budrių kieme viešpatavo tyla; tik varlės liūdnei tvenkinį vaitojo. Užtekėdamas mėnuo sukūrė rytuose tarytum ugnį ant dangaus. Šiltas, tirštas vėjelis nešė nuo pievų saldų džiūstančio šieno kvapą, purtino pasišiaušusių gluosnių galvas, susiglaudusias paupyj, ir lingavo prie vartų laibose beržo svyruoklio šakelėse“ [6, 315]. Mirtis neleidžia herojui pasiekti savojo idealo – neturėdamas lėšų pragyvenimui ir mokslui, jis nepagydomai suserga. Nors tėvas dar išgena arklus daktaro, jau per vėlu – paryčiais jaunuolis išeina amžinybėn, lyg krintanti žvaigždė. Apsakymą rašytoja baigia retoriniu klausimu: „O Lietuvos jaunime! Ar ilgai dar per kitų ir savo kaltes būsite nuvargintai tėvynei vien tik krintančių žvaigždžių žiburiais!“ [6, 318].

G. Petkevičaitė-Bitė savo prozoje plėtojo temą, kuri buvo labai aktuali XIX a. pabaigos – XX a. pradžios visuomenėje. Artimiausio būties rato žmonės užgniaučia jaunuolio, ieškojusio kitokių vertybinių gairių ir prasmingo gyvenimo modelio, gyvybinę energiją ir pasmerkia jį mirčiai. Rašytoja bene ryškiausiai iš visų XX a. pradžios kūrėjų vaizdavo asmenybę, sąmoningai ieškančią savo kelio ir tikrosios tapatybės, drąsiai iškeliančią savuosius idealus ir jų siekiančią. Apsakymo personažas gerbia egzistuojančią tvarką, tačiau nori keisti pasaulį, duoti jam tai, ką gali geriausia, ir siekia atrasti savo vietą bendruomenėje. Autorė atskleidė dviejų kartų pasaulėžiūrinį konfliktą ir kvietė skaitytoją į dialogą, ragindama kritiškai įvertinti kitokias egzistencines pozicijas ir parodydama skaudžią tokio konflikto baigtį. Šių būties koncepcijų gilumą lėmė ir G. Petkevičaitės-Bitės stilistinis laukas, kuriam būdingas platus reikšmių kompleksas: svajonių ir atsiminimų kaita, įvairios tautinio patoso spalvos, paslaptingo, impresionizmo ženklai, filosofinių intarpų fragmentai. Mirtis,

fizinė ir dvasinė, rašytojos kūryboje glaudžiai susijusi su tautinio atgimimo, priešinimosi konformizmui temomis, baimės nugalėjimu ir ribų peržengimu, įveiktais sunkumais, sąmoningu gyvenimo aukojimu ir beprasmiu gyvenimo atsisakymu, kartų nenutrūkstamumu (jaunas–senas) kaip gyvenimo tąsa, gyvybės, mirties, atgimimo kategorijomis („Vagone“, „Vaišnorienė“, „Šių dienų paveikslėlis“, „Motina ir sūnus“, „Idilė“, „Kodėl tavęs čia nėra?“).

Prasmingo gyvenimo temą G. Petkevičaitė-Bitė plėtojo ir sentimentaliame vaizdelyje „Senatvė“. Jame į pasaulį žvelgiama iš savirefleksijos perspektyvos, atsisakant religinės sampratos ir perteikiant egzistencinį nerimą, persipinantį su filosofiniu skepticizmu, netikėtų minčių ir palyginimų ekvilibristika. Kūrinio idėjine dominante tampa priminimas „Memento mori!“, itin būdingas XX a. pradžios lietuvių ir latvių, ypač V. Plūduonio, J. Akuraterio, kūrybai. Laiko – praeinančio žmogaus gyvenimo – temą, neatsiejamą nuo būties prasmės motyvo, kūrinyje rašytoja atskleidė projektuodama žemiškos realybės faktūrą, priešinamą dangiškajai plotmei. Melancholišką ir kiek nihilistinę būties viziją kūrinyje liudija praeinančio laiko, nusinešančio romantinius jaunystės lūkesčius, nepasiektus aukštus idealus, samprata: „Ar žinai, kas tat yra senatvė?.. Sakysi, žili plaukai, raukšlės ant veido... O! to dar mažai!.. Senatvė yra tat prityrimas, kurs pamokė žinoti, jogei karštieji tavo troškimai tuoj išdils, jog daugumas karštųjų tavo žodžių perskambės ore, nepagimdę nei vieno gero darbelio... jog neramioji tavo širdis tuoj nurims krūtinėje, nustelbta rūpesčių dėl skanaus duonos kąsnio... rūpesčių, kurie tvers taip ilgai, kaip tavo gyvenimas... ir ves tavo šaltą, bet sotą lavoną... ilgiais... ilgiais... per daug ilgais tau ir kitiems... pilkaisiais žemės takais.

Senatvė... tat žinojimas, kad puikiosios žvaigždės, patraukusios dažną tamsią naktį nerimstančias tavo mintis savo slaptais takais... kad tos žvaigždės taip pat ramiai žiūrės į tavo šaltą, lentomis užkaltą lavoną... į tavo kapą, visų užmirštą“ [6, 190].

Kūrinio erdvėlaikyje susiejami G. Petkevičaitės-Bitės prozai būdingi romantiniai įvaizdžiai: saulė, širdis, ugnis, žemės takai, žvaigždės, tamsi naktis, vanduo (upė), tarsi suliejančios priešingų akimirksnių impresijas, sielos vibracijas, įprasminantys būties reiškinį reikšmes. Žvaigždžių vaizdinys šioje prozoje yra romantiškos pasaulėjautos atspindys, idealijų vertybių metafora. Žvaigždės – dangaus elementai – simbolizuoja kryptį aukštyn, į kosmines erdves, begalybės platumas, yra dvasingumo ir idealijų vertybių ženklas, skatinantis liudyti gyvenimo ir gyvybės jėgą. Skubi laiko tėkmė visa nuneša kartu su savimi, ištrina bet kokius prasmingo, aktyvaus, veržlaus žmogaus buvimo ženklus. Žmogaus brandaus gyvenimo laiką metaforizuoja baltų lelijų įvaizdis – grožio simbolis, padedantis išreikšti egzistencinį liūdesį ir nerimą: „Senatvė yra tat žinojimas, kad tos lelijos, kurios šiandien baltas savo galveles taip didžiai kelia į dangų... rytoj nuvys ir jų vietoje pražys kitos ir dar kitos... Ir visų jų grožybė virs dulkėmis... Ir dulkes mindys kojomis... ir grožybės nebebus... ir dulkes vėjas išnešios“ [6, 190]. Tai tipizuota ir iliustratyvi mirties personifikacija, aktualizuojanti tragišką išnykimo liudijimą. „Senatvė <...> atitraukia tave nuo žmonių... gesina tavyje tikėjimą jais. Kaip rudens speigas sušaldo jinai tavo dvasios žiedus ir lenkia tavo jausmus ir mintis į šaltą, nežinomą tolą, iš kur į tave grumėte grumi baisūs klausimai: kodėl?.. kam?.. kurlink?“ [6, 190].

Nors semantinis kūrinio prasių klodas atskleidžia rašytojos įprasminamą išgyvenimą dėl visa, kas negrįžtamai išnyksta, vis dėlto jo užtekstinėje plotmėje juntamas provokacinis kūrėjos siekis žadinti skaitytojo savimone, kviečia jį į dialogą, ragina prasmingai veikti, išnaudoti savąjį laiką, kol žmoguje gyvai pulsuoja veržli kūrybinė ugnis. Vaizdelis greičiau suvoktinas kaip priminimas, įspėjimas suskubti, nes gyvenimas – tai kiekvienam atseikėtas trumpas laiko tarpas, kuris greitai praeina.

„IŠ GYVENIMO VERPETŲ“: TAUTINĖS BENDRUOMENĖS TELKIMO IDĖJOS

G. Petkevičaitės-Bitės prozoje ryškus romantizmui būdingas istoriškumo principas. Jos kūryboje atsiveria platus kultūrinis istorinis klodas, įamžinantis stiprių asmenybių, nepaprastų charakterių, gyvai įsiliejusių į reikšmingą tautos istorinio gyvenimo kontekstą, pavyzdžius. Istorinis elementas rašytojos prozoje labai gyvas, sąmoningai nesiekiami nei dokumentiškumo, nei objektyvumo išpūdzio. Vienas ryškiausių apsakymų – „Iš gyvenimo verpetų“ yra sudarytas iš fragmentiškų vaizdelių, atspindinčių reikšmingas lietuvių istorines patirtis. Pirmajame vaizduojamas 1902 metų pavasaris, lydimas atšiauraus vėjo gaudesio ir virpinantis „nuogas medžių šakeles“ [6, 81]. Niūrus gamtos vaizdas reprezentuoja slegiančią dabartį: nuo darbų naštos sulinkę žmonės, mokiniai, mergelės ir vaikai, laukiantys geležinkelio stotyje traukinio, savo žvilgsnį sutelkę į vagoną, kurio langai užkalti geležinėmis grotomis ir kuri stebi žandaras. Daugelis žmonių slapta kužda, kad jis „turbūt čia“ [6, 82]. Kareiviai „su nuogais ginklais rankose sergsti jo [vagono] abejas duris“ [6, 82]. Palydėjusi akimis vagone žmogų, kurio laukė, nusiminusi grupelė išsiskirsto. Jie išlydėjo suimtąjį lietuvį, kuris „tapo nugramzdintas į Sibiro tyrus...“ [6, 182]. Rašytoja aktualizuoja, kas iš tiesų įvyko: „Keli atsidūksėjimai suvirpo ore, kelios karštos ašaros tylomis nubrauktos, ir viskas grįžo į paprastą, kasdieninio gyvenimo vagą <...> Tik maža, nuskurusi, nelaimių varžoma, prispaudėjų minima tauta nustojo vienos karštos širdies, stengusios užžibinti šviesos žiburėlį dar nepermatomose tamsybėse ir miglose“ [6, 182]. Netrukus prie Lenos krantų Irkutske iš narsių rusų jaunuomenės krūtinių pasigirsta laisvos prigimties daina, liudijanti pasiryžimą kovoti už laisvę.

Trečiojo apsakymo fragmento vaizdai pasižymi autobiografiškumu – tapomas krašto vaizdžio paveikslas primena pačios rašytojos gimtąją Puziniškio erdvę: Lietuvos sodžiuje, niūksančiame tarp iškirstų miškų, slėnių ir balų, ūkininkas sukviečia kaimynus sodiečius, pažįstamus kunigus, kelis bajorus, kilusius „iš tos retos Lietuvoje atžalos, kuri nesibaido įnešti po kaimyno muziko stogu savo plonesnius švarkus ir prielankią tautos reikalams širdį“ [6, 186], pasilinksminti. Taip kūrinyje pristatoma tų pačių interesų ir siekių siejama tautinė bendruomenė: paprasti sodiečiai ir savo genties šaknis jaučiantys bajorai, jaunoji patriotinė inteligentija. Netikėtai į gryčios vidurį įžengia augalotas vyras, niekieno nelaukiamas. Staiga visi nuščiūva, nes tai Augustinas, „sugrąžintas iš pragaro nasrų“ [6, 187], kaimas jo nematė aštuonerius metus. Jis knygnešys, tiek laiko praleidęs Sibire už draudžiamos spaudos platinimą, „kadais pasišventęs bendram labui, o ne uždarbiui“ [6, 187]. Kūrinyje atsiskleidžia ryškiausia semantinė gija: kaimo žmonių susibūrimas, jų šventė tarsi įgijo tikrąjį prasminį matmenį – visi džiaugėsi, „tarytum kiekvienas stengėsi suprasti kiekvieną raukšlėlę veide, kiekvieną akių žybtelėjimą, atspėti ilgą istoriją visų tų kančių, to žmogaus pergyventų“ [6, 187]. Knygnešio, kentėjusio už kadais atliktą šventą darbą – pastangas saugoti ir puoselėti gimtąją kalbą, šviesti savojo krašto vaikus, sugrįžimas priverčia visus darskart įvertinti šio poelgio idėjinę reikšmę, giliau pažvelgti į atskiro žmogaus gyvenimo prasmę, aktyvias jo pastangas veikti, nesitaikstymą su skaudžiai susiklosčiusiomis aplinkybėmis, asmeninę drąsą ir ištvermę. Rašytoja plėtoja mintį apie vertybinę tautinės bendruomenės telkimosi pagrindą; susijimas ūkininko namuose netikėtai virsta tautine švente, suburia visus į giluminiais saitais siejamą bendruomenę: „Visi pasijuto kaip ir arčiau viens kito, visų širdys tankiau stuksėjo, visi prisiminė visokias aukas ir darbus, kitų atliktus pakėlimui tėvynės... ir savo širdyje pajuto kiekvienas atsiradus kokiam naujam geram jausmui... dar neaiškiam, bet kurs traukte traukė visas mintis ir norus nepasilikti paskutiniam bendruose darbuose“ [6, 188]. Jaunimo užtraukta skambi lietuviška daina tampa viso to dvasine išraiška. Ji sujaudina

knygnešį, jo lūpos ima virpėti ir jis toliau gyvai svarsto būsimą Tėvynės gaivinimo darbą: „Nepersigąsiu ir kitąkart pakelti visa tą, ką esu iškentėjęs, by tik tolyn, by tik prie darbo!... by tik ten, kur visos drąsios dvasios mums kelią rodo... prie sutraukymo pančių... prie laisvės!“ [6, 189].

Apsakyme praeities įvykiai apgaubiami nuoširdžios autorės, veiksmo stebėtojos, emocijos. Praeities laikas prisimenamas su didele simpatija, kūriniuose justu idealizacijos momentai, liudijantys visaverčių gyvenimo formų paieškas. Siekti tautos išsilaisvinimo, kovoti už jos gimtosios kalbos teises – vienas ryškiausių G. Petkevičaitės-Bitės prozos imperatyvų.

GELBSTINČIOSIOS SAVIVOKA APSAKYME „NUTRŪKO STYGA“

Rašytojos vaizduojamas pasaulis kupinas egzistencinių aktyvumo ir pasyvumo priešybių. Aktyvumas G. Petkevičaitės-Bitės dažnai siejamas su moterimi – gyvybinga, intuityviai jaučiančia reikiamą būties kryptį. Vyruvi neretai priskiriamas pasyvumas, nesupratimas, veidmainystė. Tokia situacija perteikiama G. Petkevičaitės-Bitės apsakyme „Nutrūko styga“, kurio struktūrą įrėmina gamtos aprašymas: kūrinio pradžioje pavasario „dangų [užklojo] debesiais, sunkiais it švinas, liūdnamis it skaroti vargdienių drabužiai“ [6, 26]. Nuliūdę sodiečiai beria grūdus į drėgną ir šaltą dirvą, o plūstantis lietus visą artojų triušą paverčia į nieką. Apylinkėje kyla badas, žmonės patraukia ieškoti išsigelbėjimo svetur.

Apsakymo veiksmas vyksta Lietuvos dvarelyje – jaunas vyras su žmona ir penkerių metų dukrele mėgaujasi vakaro skaitiniais. Dvaro gyvenimo tikrovė atskleidžiama įspūdingomis realistinėmis detalėmis ir potėpiais, atsiveria charakteringi lietuvių bajorų kasdienybės klotai. Jaukią šeimos vakaro idiliją nutraukia netikėtai atvykęs žydas kromelninkas, siūlantis savo prekes. Siužetiniai šios kūrinio dalies rėmai yra savotiška įžanga į tolesnę istorijos plėtotę. Tėvas nusiperka popieriaus, o mergaitė, pamačiusi gražią lėlę, prašo mamos, kad ją nupirktų. Žydas už ją nori rublio, bet tėvas nesiryžta tiek mokėti už žaislą. Mama užtaria dukrą ir meldžia vyro duoti Onytei rublį. Tėvas dar priešinasi, bet, susidūręs su žmonos žvilgsniu, pasiduoda. Mergaitė džiūgauja, dėkinga bučiuoja tėvui rankas, tačiau mama parodo dukrai prie namo stovintį būrį išbadėjusių žmonių. Šlapi ir išvargę jie prašo duonos, su suaugusiais stovi ir kelios Onytės amžiaus mergytės. Mama sako jai neturinti šiems varguoliams ką duoti, nes iš malūno dar negrižę dvaro darbininkai. Veiksmo mizanscena įgyja vertybinę kryptį: Onytė supranta, ką jai nori pasakyti mama, jos akyse kaupiasi ašaros. Ji pati nusprendžia rublį skirti ne lėlei, bet atiduoti nelaimingiems žmonėms. Šiame apsakyme perteiktos pačios rašytojos patirtos gyvenimo situacijos Puziniškio dvarelyje ir Joniškėlyje, kai mama mokė ją dalytis tuo, ką turi, su skurstančiais ir vargšais. Galima drąsiai teigti, jog kūrinyje iškyla rašytojos šeimos egzistencinis modelis, bajorų Petkevičių etikos ir moralės kodeksas. Esminį moralinį imperatyvą įprasmina tėvo žodžiai: „kaip vyrui reikalingas proto išstobulinimas, taip moteriai jautri, visiems prielanki širdis“ [6, 129]. Motinos žodžiai, kad „širdies jautrumas daug daug smagumų ir poezijos suteikia žmogaus gyvenimui... bet tokią širdį ir nelaimė stipriau užgauna, lengviau sulaužo“ [6, 129], tampa tolesnės siužetinės gijos preliudu.

G. Petkevičaitės-Bitės apsakymų personažams, ypač moterims, būdingas subjektyvus reagavimas į pasaulį, veržlus dvasinis gyvenimas ir savita dvasinė struktūra su *gelbstinčiojo*, *padedančiojo*, *talkininko* dominante. Rašytoja vaizduoja, kaip ši dvasinė struktūra žmogaus sąmonėje formuojasi, bręsta, tvirtėja, kol virsta sąmoninga motyvuota veikla, pamatine pasaulyje, be kurios jis vargiai begali egzistuoti. Tėvai neverčia mergaitės aukoti pinigų kietais – šitai ji *pasirenka pati*, akivaizdžiai suvokusi, kad toks poelgis yra prasmingesnis, nei

pirkti prekeivio siūlomą lėlę. Dar vaikystėje Onytė išmoksta aukoti kitiems – bręstanti stipri jos savimonė tampa ypatinga asmenybės jėga, lemiančia tikrą jos grožį ir žavesį, jos dvasios galią. Apsakyme rašytoja vaizduoja, kaip vyksta šis dvasinio asmenybės tapsmo procesas, kokie yra jo etapai ir motyvai.

Antrojoje dalyje mergaitė – jau mokinė, gimnazistė, su jaunomis bičiulėmis trokštanti keliauti traukiniu į kalnus. Nors ji yra jausminga svajotoja, bet gyvenimo realybės nėra lengvai sužeidžiama, nes visuomet jaučia prigimtinės erdvės suformuotą giluminį prasmingos būties pagrindą, neleidžiantį nukrypti nuo svarbiausių vertybinių orientyrų ir skatinantį visa tai liudyti savo pavyzdžiu. Kelionė, į kurią mokinės kviečiamos vykti, yra brangi, todėl mergaitės rašo laiškus tėvams, kad atsiųstų pinigų. Jos valiūkiškai džiūgauja, emociškai dalijasi savo jaunatviškomis svajomis ir nekantriai laukia kelionės dienos, įsivaizduodamos būsimas linksmybes: „Sulipa po kelias į vieną lovą, ir tamsoje girdėti tai sulaukyti juokai, tai poezijų deklamacijos, tai ginčai nuolat pertraukiami priminimu, kad tik balso nepakeltų, kad neišgirstų už sienos mieganti užveždėtoja“ [6, 131]. Toje visuotinėje euforijoje dalijamasi sveikia nuostaba, kad gyvenimas yra labai gražus, kad didelę jo grožio dalį sudaro kilni draugystė – taip Onytei sako jos mokslo draugė. Apsakymo stilistikoje stiprėja romantinei literatūrai būdingas idealizmas ir pakilios emocijos nuspalvinti gamtos vaizdai: „Kai aš taip žiūriu į dangų, į mėnesį, į medžius, tai man išrodo, kad ir aš esu maža dalelė visos pasaulės. Kad ta pasaulė nebūtų tokia graži, kad joje nebūtų taip daug laimingų ir gerų žmonių, tai man rodo, kad ir aš neįstengčiau taip džiaugtis“ [6, 132]. Merginos – grožio akimirku išsiilgusios ieškotojos, aiškiai suvokiančios, kad svarbiausias pasaulio grožio nešėjas yra žmogus, jautrios širdies, kilnios sielos, atidus kitam: „Žinoma, kad yra nelaimingų, bet užtai kiek gerų, kurie tik laukia progos šluostyti ašaras savo artimiesiems“ [6, 132]. Prasmingai veikti nori ir jos, ir tam paskatina realus gyvenimiškas impulsas – žmogus, kuriam reikia nušluostyti ašaras, yra visai šalia – tai skurdžiai apsirengusi bendraklasė žydaitė, kurios akyse susitvenkusios ašaros. Kalbinama ji prisipažįsta, kad praradusi mokyklinę knygą, kuriai pinigus ilgai taupiusi kartu su tėvais. Nors su kitomis mergaitėmis Onytė dar aptarinėja būsimos kelionės išpūdžius, tačiau pati jau apsisprendė nebekeliauti – išvykai skirtus pinigus ji slapta įdeda tarp žydaitės sąsiuvinio lapų. Šitai ji prisipažįsta draugei ir paprašo paslapties daugiau niekam neatskleisti. Taip plečiamas gėrio laukas – savaimė suprantamas kaip vienintelis įmanomas merginos poelgis tokioje situacijoje. Apsakyme toliau grindžiamas rašytojai reikšmingas moralinis imperatyvas, atskleidžiantis idealistinius gyvenimo pradus. Mergina paliudija jai svarbią idėją – padėti kitam. Tai jos motinos ir tėvo puoselėtas elgsenos modelis – užjausti kitą ir mylėti pasaulį besąlygiška meile. G. Petkevičaitė-Bitė vaizduoja egzistencines situacijas, kurios liudija svarbiausią jos gyvenimišką ir kūrybinį siekį – kurti harmoningos ir laimingos visuomenės modelį, steigti komunikacinę dialogo erdvę, kurioje vyrautų žmonių brolystės ir dvasinės meilės ryšys. Rašytoja perteikia idėją, kad tai – tikrasis būties grožis, gyvybinė galia, kuri vienintelė tegali išgelbėti pasaulį bet kokiomis aplinkybėmis.

Trečiojoje dalyje romantiškoje kūrinio tekstūroje sustiprėja disonansinis fonas, pagilinant ir paaštrinantis pasaulio kontrastus, iškeliantis romantinius idealus. Onytė atsiduria gražaus mėlynakio šviesiaplaukio studento – sužadėtinio draugijoje. Jaunuoliai, pagauti jausmo ekstazės, diskutuoja apie Kraševskį, jo vaizduojamą spalvingą gyvenimą. Rašytoja kūrinyje subtiliai perteikia džiaugsmingus merginos pojūčių pustonius ir niuansus; ir su artimiausia drauge pakylėtos į sveigias svajonių aukštumas, jos trokšta didelės laimės, prisimena linksmas mokyklos dienas. G. Petkevičaitės-Bitės vaizduojamos moterys dažnai yra

aktyvaus temperamento, impulsyvios, gyvybingos, kupinos gyvenimo galios ir jėgos: Ona nori nuveikti kažką prasminga, padėti kitiems, čia išvelgia didžiausią gyvenimo prasmę. Tačiau šią stilistinę dominantę suaižo liūdnas dramatinis lyrizmas, filosofinės refleksijos, verčiančios abejoti džiaugsmu, kuris yra savitiksliis, neparemtas reikšmingais darbais kitiems. Skirtingi pojūčiai ir jausminiai niuansai ima varijuoti, susiduria, persidengia vienas su kitu. Vyraujanti džiaugsmingai pakili emocinė būseną staiga ima keistis, suardydama ankstesnę vidinę veikėjos harmoniją. G. Petkevičaitės-Bitės prozai būdinga sapnų poetizacija, intuityvus, pašąmoninis būties jautimas. Ir šiame kūrinyje mergina susapnuoja baisų sapną, kuriame regi save tamsiais juodais plaukais ir juose žibančiais sidabriniais siūlais, o širdyje jauti tuštumą. Ji stovi tame pačiame kambaryje, bet regi, kad visi jos ryšiai su brangiais žmonėmis nutrūkę, o prieš ją tartum bedugnė plyti juoda duobė. Norėdama atsikratyti slogių vaizdinių Ona atsikelia ir netikėtai koridoriuje išgirsta balsus. Laiptinėje ji išvysta savo sužadėtinį, be gailesčio tampantį už ausų jaunesnį brolių. Šis reginys sustingdo jos sielą ir ji supranta, kad nebeverta ieškoti saulės spindulių, nes „jie neįstengs atgaivinti to, kas joje apmirė“ [6, 139].

Idealistinius siekius griauia aštrūs realybės kontrastai – sudūžta jos asmeninė laimė, tikėjimas savo ateitimi, kurioje abu turėjo siekti gėrio, grožio ir kilnių idealų. Šiuos idealus tenka puoselėti jai vienai – gyvenimo realybė pakerta romantinius idealizmo daigus, sužeidžia išdidžią, etinio maksimalizmo ir šviesių polėkių kupiną sielą.

Didžiulė pagarba žmogui – asmenybei, unikaliai individo jausenai yra būdinga G. Petkevičaitės-Bitės prozos ypatybė. Skaitytojas suvokia apsakymo personažo veiksmų ir poelgių motyvus, troškimą išsaugoti savo dvasinio pasaulio savastį, vertybinius kriterijus. Tokia yra Onytė – ji negali pasiduoti veidmainystei, vidutinybių būties standartams. Dvasinės savisaugos instinktas jai liepia pasitraukti, nutolti, pamiršti, atsisakyti, nes sužadėtinio veiksmai nedera su jos individualybės pozicija, yra svetimi jos vidiniam integralumui, neatsiejamam nuo grožio sampratos – grožio savyje ir jo skleidimo aplinkiniams, išoriniam pasauliui. Jai tikro žmogaus vertas gyvenimas – pagalba kitam ir kito jautimas. Dar daugiau – savo individualiu pavyzdžiu kelti kolektyvinę moralę, žadinti altruistines pajautas.

G. Petkevičaitės-Bitės prozos žmogus daugiausia oponuoja vyraujančiai socialinei psichologinei aplinkai, visuomenėje nusistovėjusiems egoizmo principams, jis nori juos suaižyti ir atskleisti pasauliui ne tamsiąją, bet šviesiąją žmogaus prigimtį pusę, parodyti jos grožį, galią ir stiprumą. Tokie buvo pagrindiniai pačios rašytojos – dvasios aristokratės egzistenciniai imperatyvai, jos gyvenimo ir asmeninės veiklos pamatas. Rašytojos herojai turi didelių asmeninių siekių, ieško prasmingo gyvenimo, kurio svarbiausias dėmuo – dėmesys kitam ir savo tautai.

APIBENDRINIMAS

G. Petkevičaitės-Bitės kūryba turinio bei žanriniu požiūriu yra spalvinga ir įvairi. Siekdama atskleisti ryškiausius XIX a. pabaigos – XX a. pradžios visuomenės gyvenimo konfliktus, individo dvasinės raidos ir savosios tapatybės atradimo problemas, inteligentijos ir sodiečių gyvenimo atspindžius, įvairių tautinės bendruomenės atstovų prasmingo gyvenimo paieškas, iškelti individualios asmenybės savivertės temą, rašytoja sukūrė savitų smulkiosios prozos pavyzdžių: apsakymų, apybraižų, vaizdelių, refleksijų, atsiminimų pasakojimų, praturtusių lietuvių prozos pasaulį.

G. Petkevičaitės-Bitės kūrybos erdvę stipriai sąlygojo tautinio atgimimo epocha. Daugelyje jos vaizdingų, tradicinių, realistinių apsakymų regima reali tikrovė, dažnai

paženklinta autobiografinių bruožų. Rašytoja prozoje dažnai vaizduoja jauną žmogų, veržliai siekiantį naujų tautinės bendruomenės idealų – pasaulietinei inteligentijai būdingo kito gyvenimo modelio, atsakingos veiklos tautai, jos kūrimo idėjų, taip pat gebantį kurti nuoširdų, dvasingą, savitarpio pagalba ir supratingumu paremtą tarpusavio santykį tarp visuomenės narių. Jaunas žmogus G. Petkevičaitė-Bitė labiausiai siejasi su romantiniam herojui būdinga uždegančia meile pasauliui, idealų siekiu, veržliais jausmais, aistringais ir drąsiais ieškojimais, etiniu maksimalizmu, bekompromisiškumu, nesitaikstymu su gyvenimo negerovėmis, individualia tiesa – savybėmis, kurios labiausiai būdingos jaunystei. Šiuos jaunuolius – ieškotojus, svajotojus ir geradarius – visa širdimi atsiverti gyvenimui skatina ne karjerizmas ar įvairesnės būties paieškos, bet turiningesnių egzistencijos formų, prasmingo gyvenimo pamato ir dvasinių atradimų siekis. Tokia personažų egzistencinė pozicija kilo iš realių inteligentijos pastangų keisti XIX a. nusistovėjusių moralinę, socialinę ir kultūrinę sanklodą, priešintis individą varžantiems ankstesnio gyvenimo stereotipams.

Kūriniuose dažniausiai atgyja tautinio atgimimo judėjimo atspindžiai, pačios autorės matyti ir atmintyje iškilę spalvingi stiprių asmenybių – knygnešių, sukilėlių, dvasiškai turtingų sodiečių, dedančių visas pastangas šviesti savo vaikus, nutiesti kelius jų išsimokslinimui, portretai. G. Petkevičaitė-Bitė prasmingą atskiro individo veiklą, nukreiptą į pagalbą kitam, suvokia ir traktuoja kaip esmingiausią tautos dvasinio atgimimo veiksnį, garantuojantį jos gyvenimo tvarumą ir išlikimą. Rašytoja prozoje siekia atskleisti ne tik tamsiąją, bet ir šviesiąją žmogaus prigimties pusę, parodyti jos grožį, galią ir stiprumą. Besąlygiškas aukojimasis kitam, dėl kito – knygnešystė, slaptas vaikų mokymas iš draudžiamų knygų, globėjishiška pagalba našlaičiams ir skurstantiems – buvo pagrindiniai G. Petkevičaitės-Bitės egzistenciniai imperatyvai, jos gyvenimo ir veiklos esmė.

Gauta 2022 01 20
Priimta 2022 02 03

Literatūra ir šaltiniai

- [1] BUBERIS, M. *Dialogo principas I: Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.
- [2] G. P. *Krislai*. Vilnius: Juozapo Zavadsčio spaustuvė. „Aušros“ išleidimas, 1905.
- [3] GUTAUSKAS, M. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*. Vilnius: VU I-kla, 2010.
- [4] *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam*. Rīga, 2010.
- [5] *Paveikslėlis iš moksleivių gyvenimo*. Parašė B. M. Jankaus spaustuvė. Bitėnai, 1902.
- [6] PETKEVIČAITĖ-BITĖ, G. *Apsakymai ir atsiminimai*. Vilnius: Vaga, 1966.
- [7] RAZAUSKAS-DAUKINTAS, D. *Sielos namai. Namų samprata ir vertinimas dvasinėje tradicijoje*. Vilnius: LLTI, 2020.
- [8] *Varpas*, 1894, Nr. 9–12.
- [9] *Varpas*, 1901, Nr. 1–3.
- [10] ZALATORIUS, A. *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*. Vilnius: Vaga, 1971.

INGA STEPUKONIENĖ

The Uniqueness of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's World of Short Prose: A Search for a Meaningful Existence

Summary

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's work is colourful and diverse in terms of content and genre. She strove to reveal the most prominent conflicts of the public life of the late nineteenth and the early twentieth centuries, the problems of the individual's spiritual development and the discovery of one's own identity, the reflections of the life of the intelligentsia and the rural people, the search for a meaningful life by different representatives of the ethnic community and to bring up the question of the individual's self-esteem. To this end, the writer created distinctive examples of the genre of small prose, such as short stories, essays, sketches, reflections, and reminiscences, which enriched the world of Lithuanian prose.

Petkevičaitė-Bitė's creative space was strongly affected by the epoch of national revival. The author wrote a number of vivid traditional realistic short stories, which reflected the actual reality and in many cases were strongly autobiographical. In her prose, the writer often depicts a young person is striving for new ideals of the national community: a different model of life characteristic of the secular intelligentsia, responsible activity for the sake of the nation, and ideas of nation building. The hero of her short prose is a person capable of creating a sincere and spiritual relationship between the members of society that is based on mutual assistance and understanding. For Petkevičaitė-Bitė, a young person is perhaps most closely associated with a romantic hero's burning love for the world, the pursuit of ideals, impetuous feelings, passionate and courageous quests, ethical maximalism, uncompromising nature, refusal to put up with the ills of life, and individual truth, i.e., the qualities that are most typical of young people. It is not careerism or the search for a more diverse existence, but the pursuit of a more enriching form of life, a meaningful foundation for it, and a quest for spiritual discovery that motivates these young seekers, dreamers, and altruists to open themselves wholeheartedly to life. This existential stance of the characters arises from the actual efforts of the intelligentsia to change the established moral, social, and cultural order of the nineteenth century and to oppose the constraining stereotypes of previous years.

Petkevičaitė-Bitė's works mostly reflect the process of the national revival movement and the colourful portraits of strong personalities whom she had met and remembered: book smugglers, rebels, and spiritually rich villagers, who made every effort to enlighten their children and pave the way for their education. She perceives and treats an individual's meaningful activity, which is focused on helping others, as the pivotal factor of the nation's spiritual rebirth that guaranteed its survival and the sustainability of its life. In her prose, the writer seeks to reveal both the dark and the light side of human nature, to show its beauty, power, and strength. Unconditional sacrifice for the sake of the other – book smuggling, secret teaching of children from forbidden books, care of orphans and the needy – were the fundamental existential imperatives and the foundation of the life and activities of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, who was an aristocrat of the spirit herself.

Keywords: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, short story, national revival, dialogue, search for meaningful existence